

ÖZLEM İLYAS • Freelance Emek

ÖZLEM İLYAS 1991 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde tamamladı; ardından 2019 yılında aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nden yüksek lisans derecesini aldı. Öğrenimi süresince bir dönem sosyal bilimler alanında çeviriler yaptı. Ardından İngilizce dil ve çeviri dersleri verecek yüksek öğrenimini sürdürdü. Boğaziçi Üniversitesi'nde Modern Türkiye Tarihi Bölümü'nde doktora öğrenimi gördü. Marksist teori, psikanaliz, emek etnografileri, güvencesizleşme, müşterekleşme ve dayanışma ekonomileri akademik ilgi ve araştırma alanları arasındadır.

İletişim Yayınları 3110 • Araştırma-İnceleme Dizisi 513

ISBN-13: 978-975-05-3251-1

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK ve KAPAK RESMİ Seda Mit

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÖZLEM İLYAS

Freelance Emek

Ofissiz Çalışmanın Sınıfsallığı

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
GİRİŞ	11
Freelance çalışan kimdir?.....	17
Türkiye’de freelance çalışma.....	18
Ofissizler Freelance Dayanışma Ağı.....	20
Freelance işler.....	23
Freelance çalışmaya farkla bakmak.....	27
Freelance çalışmanın sınıfı: Emek/emekdışı, iş/iş dışı süreçler.....	31
Post-fantazmatik bir sınıf siyasetine doğru.....	35
Araştırma yöntemine dair bir not.....	38

BİRİNCİ BÖLÜM

FREELANCE ÇALIŞMA HAKKINDAKİ NEOLİBERAL SÖYLEMLER: EGEMENLİKTE ÖZGÜRLÜK	41
Neoliberal egemen özgürlük tahayyülü.....	47
Freelance çalışmanın özgürlüğü.....	49
Egemenin kayıtsızlığının sapkın yapısı.....	55
Mutualist bir ilişki olarak <i>network</i>	62
Neoliberal söylemin siyasi sonuçları.....	66
Mutualist söyleme alternatif toplumsallık.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

EGEMEN ÖZGÜRLÜK İDEALİNİN PSİŞİK SONUÇLARI:

FREELANCE ÇALIŞMA DENEYİMLERİ	73
Eski ve yeni “iyi hayat” fantezileri.....	74
Egemenliğin öteki yüzü: Kaygı, suçluluk ve utanç.....	78
Kaygının vardığı suçluluk.....	82
Utancın işaret ettiği arzu.....	85
Network’ün diğer yüzü: Dışlanma ve geri çekilme.....	91
Liberal fırsat eşitliği fantezisinin dönüşü.....	94
Güvence ve özgürlüğü yeniden düşünmek.....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SINIF VE FARK: FREELANCE ÇALIŞMANIN

SINIFSAZ ANALİZİ	101
Giriş.....	101
Analize giriş noktası olarak sınıf.....	102
Fazlabelirlenimcilik.....	103
Giriş noktası olarak sınıf.....	107
Süreç olarak sınıf.....	108
Sınıfa antagonizmayla bakmak.....	113
Müşterekte sınıf antagonizması.....	114
Sınıf antagonizması ve <i>jouissance</i>	117
Freelance çalışmada sınıf süreçleri:	
Kapitalist, bağımsız, komünal.....	121
Freelance çalışmada kapitalist sınıf süreci.....	122
Bağımsız sınıf süreçleri.....	127
Sonuç.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İŞ VE FREELANCE ÇALIŞMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK	137
Post-endüstriyel çerçevede iş.....	138
İş nedir?: İş ve <i>jouissance</i>	141
İşi sevmeli mi, reddetmeli mi?.....	143
İşin anlamını çoğullaştırmak.....	145

İhtiyaç ve arzunun ötesinde iş	145
Freelance çalışmanın anlamı	148
Freelance çalışan için işin anlamı	154
İşin freelance olmasının anlamı	157
Freelance çalışmada iş ile iş dışının müzakeresi	162
Freelance çalışmada duygulanım	166
İş ve freelance çalışmada fantezi	167
Post-fantazmatik bir sınıf siyasetine doğru	169

BEŞİNCİ BÖLÜM

OFİSSİZLERİ ÖRGÜTLEMEK: SINIF SİYASETİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	175
Giriş	175
İşçi sınıfının topluluğu	176
Farkları çerçevelemenin gayrikapitalist bir yolu	179
Farklar neden fark eder?	180
Freelance örgütlenme deneyimleri	182
Ofisizler Freelance Dayanışma Ağı	184
Salgında evden çalışma: Ofisizleşmenin yeni görünümleri	189
Ofisizleşen emeği örgütlemek	195
Ofisizler'in müşterekleri	198
Farklılıklar arası ittifaklar	200
EK 1 Saha Araştırması	203
EK 2 Görüşmecî Tablosu	205
KAYNAKÇA	212

Önsöz

Bu kitap Haziran 2019'da Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladığım yüksek lisans tezimin Türkçeleştirilmiş, yeni veriler ve düşünsel süreçler sonrasında güncellenmiş ve değerli editörler Melis Oflas ve Tanıl Bora'nın katkılarıyla da daha okunabilir kılınmış halidir. Çalışmanın müellifi tekil görünse de okuyacağınız hikâyeyi çoğul bir çabanın ürünü olarak görüyorum. Çoğulluk freelance çalışmanın da temel niteliklerinden biri ve bu çoğulluğu bir nebze olsun temsil edilebilir ve siyaseten anlamlandırabilir kılma-
daki önemli katkısından ötürü tez danışmanım Ceren Özselçuk'a teşekkür ederim.

Bu çalışmaya başladığımda freelance çevirmenlik yaparak hayatımı idame ettirmeye çalışıyordum. Freelance çalışmayı maddi ve manevi sebeplerden sürdürmemek başladığım bu çalışmayı bitirmenin önemine dair bir işaret oldu. O süre zarfında freelance çalışanlarla bir araya gelmeye, deneyim aktarımları sayesinde sorunlarımıza dair düşünmeye çalışıyorduk. *Dünyada Mekân* ismi altında Beyoğlu'nda oluşturduğumuz müşterek mekândaki bu paylaşımlar, sonrasında freelance çalışanların *Ofissizler* adı altında özörgütlenmesi

ile sonuçlandı. Her iki deneyime de iştirak eden sayısız insanın katkıları bu kitabın ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Çalışmanın temel amacı güvencesizlik koşullarında sınıf siyasetini yeniden düşünmenin yollarını aramaktır. Bu amaçla öncelikle türlü güvencesiz çalışma biçimine referans veren freelance (ofissiz/serbest) çalışmaya dair dolaşımdaki neoliberal söylemlerin eleştirel bir analizini sunmaya çalışıyorum. Neoliberal girişimcilik söylemi, freelance çalışanı girişimci özneliğin beden bulmuş hali, freelance çalışmayı da özgürlüğe giden bir yol olarak temsil eder. Freelance çalışmanın getirdiği özgürlüğün, kişinin zaman ve mekândan bağımsız, çalışma koşullarına hâkim olduğu egemen bir varoluşu içerdiği tahayyül edilir.

Bu söylemin hem sınıf antagonizmasını ve sınıfsal çeşitliliği görünmez kıldığını, hem de freelance çalışanın duygu dünyası ve siyasal özneliği üzerinde yıkıcı etkilerinin olabileceğini öne sürüyorum. Bu noktada freelance çalışmayı; emek piyasalarının yeniden yapılandırılması, ekonomik özneliğe dair neoliberal söylemler ve freelance çalışanların işyerlerindeki mobbing, düşük ücret, fazla mesai gibi çeşitli sorunları reddedip alternatif çalışma ve yaşama biçimlerini deneyimleme arzularının da dahil olduğu çeşitli süreçlerin fazla belirlenmiş bir sonucu olarak ele alıyorum. Freelance çalışanların deneyimlerini ise, sınıf ve iş üzerine yürütülen tartışmalarla ilişkili olarak ele alıyorum. Freelance çalışanlarla yürüttüğüm derinlemesine görüşmelere ve adı anılan kolektiflerde düzenlenen deneyim paylaşımı atölyelerine dayanan bu emek etnografisini takiben freelance çalışanların özörgütlenme çalışmalarını inceliyorum. Freelance çalışma deneyimlerinin örgütlenme deneyimlerine etkisini incelemeye çalıştığım bu bölümün, sınıf siyasetinin güvencesizlik koşullarında çeşitlilik ve farkı tanıyarak yeniden düşünülmesine vesile olmasını umuyorum.

GİRİŞ

Kapitalist üretim süreçlerinde emeğin organizasyonundaki değişimleri ele alan eleştirel tartışmaların pek çoğu toplumsal ve/veya sınıfsal mücadelenin öznesini arıyor gibiler. “Prekarya” veya “çokluk” gibi adlandırmaların bu türden bir tarihsel özne tahayyül etme arzusunu barındırdığını düşünüyorum. Preker ve/veya esnek koşullarda çalışan bu öznenin de var oluş koşullarını değiştirme potansiyeli ölçülmeye çalışılıyor. Kapitalist süreçlerdeki dönüşümlere ilişkin iki eleştirel bakışın bu anlamda sözleştiğini iddia edebiliriz. Hardt ile Negri’nin (2009) temsil ettiği ilk bakış emeğin niteliğine odaklanarak, post-endüstriyel üretim ilişkilerinde ne tür emek türlerinin önem kazandığına dikkat çeker. Emeğin gayrimaddi niteliklerinin önem kazandığını; kapitalizmde asli değer üreten emek türlerinin bilişsel ve duygulanımsal becerilerle ilişkili olduğunu öne süren Hardt ve Negri, emeğin gayrimaddileşmesinin sermayenin tahakkümünden kurtulup özgürleşmesinin kapısını araladığına dikkat çeker. Zira gayrimaddi emek, mekânsal kısıtlılıklardan ve maddi kaynak ihtiyacından nispeten kurtularak

üretim ilişkilerini kendisi kurabilir ve özörgütlenme yoluna gidebilir. Üretim ilişkilerindeki dönüşümü anlamaya çalışan bir diğer önemli literatür ise emeğin var oluş koşullarına odaklanır. Guy Standing'ın (2011) çalışmalarının örnek teşkil edebileceği bu bakış prekerleşme ve esnekleşme süreçlerine dikkat çeker.¹

Her iki anlatı da emeğin koşullarındaki dönüşümleri sorgulamamız ve değerlendirmemiz için önemli sorular sorar. Öte yandan esasen bu sorular tek bir sorunun cevabını arıyor gibidir: Emek özgürleşiyor mu yoksa köleleşiyor mu? Bu iki durumun esnekleşme sürecinin iki farklı yüzü olduğu da iddia edilmekte (Standing, 2014). Ben her halükârda bu tekil sorunun, siyaseti tarihselci bir yerden düşündüğünü ve bunun da oldukça apolitikleştirici sonuçları olabileceğini düşünüyorum. Her iki söylem de “neoliberalleşme” veya “post-endüstrileşme” olarak tanımlanan kendinden menkul birtakım makro süreçlerin sonucunda ortaya çıktığını varsaydıkları tarihsel bir öznenin arayışındadır. Öznenin siyasi potansiyelini tarihsel önemine atıfla sorgulayan bu anlatılar, tarih ve siyasete bakışlarında aynı anda hem öznelci hem determinist varsayımlara dayanmaktadır.

Bahsettiğim temsillerin iki önemli sonucu var. İlki, kapitalist süreçlerdeki dönüşümleri öznenin iradesi sorunsalına

1 Prekarite kavramı hem bir analiz kategorisi hem de siyasi örgütlenmede bir boş gösteren olarak işe koşulabilmektedir. Maribel Casas-Cortés'in çalışması (2014) bu kavramın farklı siyasi kullanımlarını incelerken, Guy Standing (2014) bunu ortaya çıkmakta olan bir sınıf yapısını tanımlamak için kullanır. Guy Standing'e göre prekerya, mesleki kimliklerden ve güvenceden yoksun, emek değerlerini reddeden ve bunun yerine işte anlam arayan bir sınıftır. Standing'in incelemesi kavramın çağrıştırdığı çeşitliliğe işaret etmeye çalışsa da, bahsettiği çeşitli grupları antropolojize edip kategorilendirir. Amacı, tek ve büyük bir prekerya kategorisinde erittiği bu kesimin ilerici ve gerici eylem potansiyellerini tespit etmektir. Maribel Casas-Cortés'in çalışması ise beni “freelance” çalışan kavramının sosyolojik olarak “doğru” bir sınıfsal tanımını yapmaya çalışmak yerine, bu kavramın nasıl kullanıldığını araştırmaya teşvik etti. Dolayısıyla bu araştırmada freelance çalışan tanımı, kişilerin beyanı esas alınarak yapılmaya çalışılmıştır.

indirgemeleri. Böylelikle toplumsal alandaki fazla belirlenen (*overdetermined*), olumsal ve çatışmalı süreçler ve ilişkilerin karmaşıklığı gözden kaçıyor. En iyi ihtimalle bu süreçlerin öznedede beden bulduğu varsayılıyor. Dahası, tarihsel öznenin potansiyeline odaklandığımızda bu öznenin belli bir biçimde davranacağını öngörür ve böyle davranmadıkları takdirde hayal kırıklığına uğrayıp nedenlerini sorgulamaya başlarız. Bu da bizi siyaseti tarihselci ve istenççi terimlerle düşünmenin ikinci sonucuna götürür. Öznelliklerin oluşumunun yanı sıra, öznelere var olan söylem ve pratiklere olan yatırımlarını ve bunları yerinden eden hallerini gözden kaçırmıyoruz. Jason Glynos (2008) fantezinin içeriğinden çok öznenin fantazmatik içeriğe yatırımının önemli olduğunu vurgular.² Glynos, ideale aşırı libidinal yatırımın, öznenin olumsuzlukla karşılaştığı noktada hayal kırıklığına uğrayıp kaçmasına neden olacağını belirtir. Özne ideale yatırımından ötürü başka türlü var oluş biçimleriyle deneylere girişmekten kaçınır. Bu durumda belirli bir özne veya figüre (ister “prekarya” ister “çokluk” olsun) tarihsel önem atfedip idealleştirmenin de benzer siyasi çıkmazlara yol açabileceğini savunuyorum. Öznelliklerin inşa edildiği koşulların fazla belirlenmiş karmaşıklığı ve olumsuzluğunu gözden kaçırmak basit bir temsil sorunu değil, siyasi bir sorun olarak düşünülmelidir.

Esnekleşme süreçleriyle ilişkili olarak bahsi geçen eleştirel söylemlerin karşısında, girişimcilik ve kendine yeterlili-

---

2 Psikanalitik anlamda “fantezi” kavramını öznenin verili koşulların yeniden üretiminde veya bu koşullara adapte olmasında rol oynayan duygulanımsal belirlenimleri açıklayabilmesi bakımından kullanıyorum. Siyasal pratiklerde de tekrar eden açmazları anlamlandırabilmek için sınıfsal analize ve sınıf siyasetine fantezi kavramının eleştirel perspektifinden bakıyorum. Glynos (2008) “fantezinin işleyişi”nin üç niteliğinden söz eder. Birincisi bir ideal ile birlikte bu idealin gerçekleşmesinin önünde bir engel vardır. İkincisi ideal kendinde onu aşma arzusunu barındırabilir. Son olarak da fantezi temel ve nihai bir güvence vaat ederek toplumsal ilişkilerin olumsuzluğunun getirdiği kaygıyı yatıştırır (Glynos, 2008, s. 287).

ğın getirdiği özgürlükten dem vuran neoliberal söylem düşünülebilir. Herkesin kendisinin girişimcisi olduğunu varsayan bu söylem, irtibatlı olduğumuz muhtelif toplumsal ilişkileri fırsata çevirerek sosyal ve ekonomik sermaye elde etmeye çalışmamız gerektiğini salık verir. Girişimci çabalarına karşılık olarak da öznelere, içinde buldukları ve aslında var oluşlarını mümkün kılan koşullardan azade olabilecekleri bir özgürlük vaat edilir. Bu noktada özellikle seslenilen bir işçi grubu söz konusudur. Bu grubu oluşturan freelance çalışanlara özgürlüğün kendine yeterlilik ve kendini gerçekleştirmekten geçtiği telkin edilmektedir. Freelance çalışma türlü çevrimiçi ve çevrimdışı mecrada istediğin yerde, istediğin zaman, istediğin gibi ve istediğin kişilerle çalışma özgürlüğü olarak temsil edilmektedir. Özgürlük, kendine yeterlilik ve kendini gerçekleştirme gibi ulvi değerlerin yanında 9-6 çalışmanın düzenli gelir, emeklilik, sağlık sigortası, yol-yemek gibi maddi getirilerinden bahsetmek bu noktada afaki kalmaktadır.

Özetle, üretim ilişkileri hakkındaki eleştirel söylemler ile onun oldukça karşısında konumlandırabileceğimiz freelance çalışma hakkındaki neoliberal söylemlerin ortaklaştığı bir nokta var. Her ikisi de esasen meseleyi istihdam ilişkilerinde tespit ettikleri bazı makro dönüşümleri olumlama veya olumsuzlamanın gerekliliği olarak ele almakta. Dahası, her iki yaklaşım da freelance çalışanların göçebe çalışma biçimini “işin geleceği” olarak niteliyor.³ Buradaki gelecek özgürlük ve güvencesizlik de, tahakküm ve belirsizlik de içerebilir. Zaman ve mekân kısıtlılıklarının ortadan kaldırılmasının ya özgürleştirici, ya da köleleştirici potansiyeller taşıdığı iddia ediliyor. Bu tarihi öngörme ve siyaseti bir aşkınlık pozisyonun-

---

3 “Dijital göçebe” kavramı oldukça yaygınlık kazandı. Muhtelif sanal ortamda da dijital göçebe olarak başarılı olmanın yollarına dair sayısız tavsiyeye rastlamak mümkün. AB'deki freelance hareketi de konu üzerine bir anket çalışması gerçekleştirdi: <http://freelancers-europe.org/digital-nomad-survey/> (erişim tarihi 29 Ağustos, 2016).

dan belirlemeye çalışma çabasına karşı olarak freelance çalışanların koşullarına dair daha nüanslı bir veri ve temsil üretmenin gerekliliğine inanıyorum. Bu nedenle de freelance çalışanların zamanla, mekânlarıyla, çalışan bedenleri ve yaptıkları işler ile kurdukları ilişkilerdeki çeşitliliğe bakmanın elzem olduğu fikrindeyim. Freelance çalışanları kendinden menkul birtakım prekerleşme süreçlerinin mağduru olarak ilan edip, yaptıkları işle kurdukları ilişkileri ve arzularını göz ardı ettiğimizde güçsüzleştirici bir siyasi dil kurduğumuza inanıyorum. Öte yandan freelance çalışanların işlerine girişimci bir yaklaşım benimseyerek halihazırda özgürleşmiş oldukları yönündeki neoliberal iddiaların da bu çalışanların koşulları ve bu koşullarla kurdukları ilişkilerin çeşitliliğinin üzerini örttüğü aşikâr. Freelance çalışanlar sınıfsal pozisyonları bakımından farklı süreçler deneyimlemenin yanı sıra, yaşadıkları topluluklar ve işleriyle kurdukları öznel ilişkiler bakımından da birbirlerinden önemli noktalarda ayrışır. Güvencesizlere dair genellemeleri boşa düşüren bu durum karşısında freelance çalışanların koşullarına dair daha nüanslı bir harita çıkarabilmeyi amaçlıyorum. Böylelikle sömürü ve baskı içeren emek ve emek-dışı süreçlere alternatifler tahayyül edip üretebilmenin zeminini oluşturabilmeyi umuyorum. Ya da güvencesizliğe ve özgürlüğe dair sapasağlam görünen analizlerin zemininde çatlaklar açarak başlamak istiyorum.

Kimileri freelance ve diğer türden esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin oluşturduğu gri alanın emek piyasalarının neoliberal yeniden yapılandırılmasının bir sonucu olduğunu savunurken (Dulroy ve Cashman, 2013), diğerleri bu esnekliğin aslında başta işçilerce talep edildiğini öne sürüyor (Bolantski ve Chiapello, 2006). Bense söz konusu dönüşümün tek bir nedenini bulmaya çalışmanın anlamlı olmadığını düşünüyorum. Bahsi geçen belirleyenler dahil pek çok etken freelance çalışmanın referans verdiği türlü çalışma bi-